

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕЛІВЕРСТОВА ГАННА СЕРГІЇВНА

УДК: 316:1-047.44(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ХАОС ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

033 – філософія (соціальна філософія та філософія історії).

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ /СЕЛІВЕРСТОВА Г. С./

Науковий консультант: Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор
філософських наук, професор

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Селіверстова Г. С. Хаос як предмет соціальної філософії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2020.

У кваліфікаційній науковій праці представлено результати дослідження проблеми хаосу як предмета соціальної філософії. Проведено історико-філософський аналіз поняття хаосу у міфологічній і філософській думці, починаючи від періоду античності – до сучасної постнекласичної філософії, виділено його суттєві сенси й значення. Розглянуто становлення природничо-наукових теорій, пов'язаних з вивченням процесів хаотизації у природних об'єктах та окреслено загальні характеристики інтерпретації цих процесів. Виявлено теоретико-методологічні основи досліджень соціального хаосу у соціальній синергетиці. Визначено роль хаосу і механізмів хаотизації соціальної реальності на підставі теорії соціальної самоорганізації, запропонованої у вітчизняній соціально-філософській думці XXI ст. Обґрунтовано можливість психосинергетичного підходу до дослідження соціальної реальності з використанням моделі «психомірної системи / середовища», що запропонована у психосинергетиці. Розкрито теоретичний і евристичний потенціал психосинергетичних стратегій (розробок і методик) взаємодії з соціальним хаосом з позицій самоорганізації особистості і суспільства.

Об'єктом дослідження є хаос як категорія соціально-філософської думки і феномен соціальної реальності.

Предмет дослідження – еволюція теоретико-концептуальних моделей соціального хаосу у постнекласичній соціально-філософській думці.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі феномену соціального хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності,

спираючись на постнекласичну методологію, що представлена синергетичними і психосинергетичними дослідженнями представників філософської і наукової Української синергетичної школи. Введено у науковий обіг новий концепт «хаотизація психомірності соціальної реальності», в якому розкрита роль і вплив соціального суб'єкта та його психіки на процеси хаотизації соціальної реальності в періоди соціальних біфуркацій (соціальних конфліктів, криз, потрясінь).

Положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані для розробки стратегії розвитку соціальних і філософських досліджень в Україні, наукового методологічного і філософського розвитку досліджень поняття хаосу і процесів хаотизації соціальної реальності у соціально-гуманітарній сфері, а також у психосинергетичних дослідженнях суспільства та особистості, в освітньому процесі, під час викладання таких освітніх компонентів: «Соціальна філософія», «Соціальна синергетика», «Психосинергетика», «Синергетика», «Соціологія», «Філософія», «Психологія», а також спецкурсів, присвячених вивченню феномену хаосу, соціального хаосу і теорії соціальної самоорганізації.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її зв'язок з науково-дослідними програмами, планами, темами, визначається мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрита й деталізована новизна та практична значущість отриманих результатів, їхня апробація, структура й обсяг кваліфікаційної роботи.

У першому розділі – «Взаємозв'язок порядку і хаосу у соціально-гуманітарному пізнанні» – проаналізовано основні значення та смисли поняття «хаос» у філософському, науково-природничому і соціально-гуманітарному пізнанні, що дозволило зробити висновок про еволюцію уявлень про хаос у історико-філософській перспективі та встановити основні значення цього поняття, які існують у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні. Розглянуто походження поняття хаос, починаючи з античної філософії, в якій хаос визначали як початковий етап утворення природного і

соціального світу. Підкреслено, що для міфологічної думки античності характерно розуміння переходу від хаосу до космосу. Проаналізовано концепції, пов'язані з осмисленням світового космогонічного процесу та їх тлумачення хаосу як початкового стану світу: перша – хаос як фізичний простір; друга – хаос як життєвоутворювальний початок. Найбільш актуальним філософським концептом хаос постає у сучасній філософській думці – у філософії постмодернізму, в якій утворюється допоміжний концепт «хаосмос», що поєднує поняття хаосу і космосу на противагу класичній філософії, яка їх протиставляла. Особливістю філософського аналізу хаосу, початого французькими філософами-постмодерністами, є звернення до наукової теорії динамічного хаосу, що з'явилася в ХХ столітті в рамках природничих наук (фізики, хімії).

Розглянуто феномен хаосу у природничо-науковому знанні. Відкриття фізичних явищ детермінованого хаосу повністю змінило ставлення до причинності: у поведінці систем різної природи виявлялася випадковість, яка мала неминучий характер. Цю випадковість математики називали хаосом, що призводить до руйнування стійкого уявлення протилежності порядку. Хаос, з математичного погляду, виявляється не просто не протилежним порядку, але й таким, що має більш складний рівень порядку. Розвиток математичної теорії динамічного хаосу і фрактальної геометрії довів, що у хаосі є порядок. Цей порядок, однак, не має звичних для нас форм рівномірності та симетричності.

Розвиток наукових досліджень хаосу у природничо-науковому пізнанні у другій половині ХХ ст. суттєво вплинув на розвиток наукових теорій динамічного хаосу та створення різних математичних моделей хаотизації будь-яких природних явищ. Галузеві дослідження хаосу спирались на специфіку тих чи інших природних об'єктів і тому визначення хаосу як цілісного феномену стало можливим тільки у синергетиці Г. Хакена і теорії дисипативних структур І. Пригожина.

Розглянуто концепції українських філософів, соціологів, психологів,

педагогів кінця XX – початку XXI ст., які доводять обґрунтованість застосування синергетичного підходу в соціально-гуманітарних науках. Природничо-наукові теорії, під впливом яких сформувалася синергетика, виробили свій теоретичний апарат для дослідження складних нелінійних систем, що самоорганізуються.

У другому розділі – «Сутнісні характеристики соціального хаосу» – з'ясовано теоретико-методологічні засади дослідження соціального хаосу, визначено теорію соціальної самоорганізації та засоби взаємодії з соціальним хаосом. Методологічні підстави дослідження соціального хаосу пов'язані з синергетикою як загальнонауковою дослідницькою програмою, яка уможливорює експлікацію на сферу соціального знання теорії та концепції природничих наук, зокрема теорію динамічного хаосу. На її підставі в соціальних науках була запропонована концепція «соціального хаосу», яка набула в сучасних соціально-філософських дослідженнях значного поширення. Визначено, що теорія соціальної самоорганізації формує нове бачення процесів соціальних трансформацій і змін, адже вона розкриває найважливішу роль хаосу у встановленні нового соціального порядку, що представляє собою ускладнення і розвиток соціальної системи на структурному рівні. Соціальний хаос розглянуто як необхідний і постійно присутній елемент складної соціальної системи, що самоорганізується, який сприяє її зміні й розвитку.

Встановлено, що у сучасному суспільстві такі соціальні структури як гра, міф не втратили своєї соціальної значущості та функції, а навпаки, перевтілюючись у різні нові форми, вони продовжують формувати самоорганізаційні механізми соціальної системи. Описано поняття керованого хаосу, яке передбачає розгляд проблему хаосу, випадковості та непередбачуваності розвитку соціально-політичних систем (суспільств) крізь призму виділення стратегій взаємодії з хаосом. Розглянуто концепцію культури як соціальної самоорганізації.

У межах теорії соціальної самоорганізації важливий аспект належить

багатовимірності людини як соціального суб'єкта, який бере участь у процесах самоорганізації, здійснюючи соціальний вибір, що суттєво впливає на розвиток соціальної системи. Вивчення багатовимірності людини дозволяє розширити коло підходів і дисциплін, що можуть бути корисними для дослідження процесів самоорганізації та хаотизації соціальної реальності. Ми підкреслюємо роль психологічного аспекту, оскільки психосинергетика як дисципліна, що виникла на стику синергетики і психології, дозволяє виявити нові грані й питання самоорганізації як на рівні соціальної системи в цілому, так і на індивідуальному рівні соціального суб'єкта.

У третьому розділі – «Психосинергетичні стратегії взаємодії з соціальним хаосом» – досліджено стратегії взаємодії з соціальним хаосом з точки зору психосинергетичного підходу, який показує існування психомірних характеристик соціальної системи особистості й суспільства.

Нова теорія психіки як синергетичного об'єкта, яка запропонована І. В. Єршовою-Бабенко, уможливила розгляд людини як окремої особистості з її особливостями психічного розвитку. Зосередження уваги на людині дозволило розглянути соціальну реальність як психомірне середовище, що розвивається та трансформується в результаті психічної діяльності людини, групи, спільнот у різному масштабі. Фундаментальним визначено психічний фактор, який творить цілісність особистості, її єдність та інтеграцію різних рівнів – від біологічного до культурного.

Введено в науковий обіг нове поняття – хаотизація психомірності соціальної реальності, яке фіксує і закріплює ідею про те, що людська суб'єктивність відіграє ключову роль в моменти хаотизації соціуму, тобто проходження ним біфуркаційних (кризових) ситуацій, що ведуть до якісної зміни його подальшого розвитку. Екологію психіки індивіда представлено як одну з найбільш успішних і перспективних стратегій подолання хаосу на особистісному рівні. Доведено, що мережеве суспільство створює необхідні умови для встановлення різноманітних соціальних зв'язків і відносин, які сприяють самоорганізації суспільства в періоди соціальної нестабільності і

кризи, оскільки мережа дозволяє об'єднуватися людям, які мають схожі інтереси, цінності й прагнення.

Проаналізовано конструктивні стратегії розвитку особистості в умовах невизначеності і хаосу: здатність до саморегуляції і самокорекції психічних станів. Зазначене поняття базується на тому, що психомірна система не стільки спирається на свої апріорні внутрішні якості та адаптивні ресурси, скільки на свою постійну взаємодію з навколишнім середовищем. Доведено, що психосинергетичні стратегії органічно входять у сучасний соціальний дискурс (теорію соціальної самоорганізації), оскільки відкривають нові можливості і перспективи для розвитку самоорганізації особистості як складного психомірного середовища/системи, що самоорганізується в умовах соціального хаосу і соціальних трансформацій.

Ключові слова: хаос, соціальний хаос, хаотизація психомірності соціальної реальності, психомірність, психосинергетика, психомірна система, що самоорганізується, порядок.